گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین
کۆڕامانێک لە ئەنفال

ئامادەکردنی

حەمە کاکەڕەش

سوید
2007

ناوی کتێب: گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین & کۆڕامانێک لە ئەنفال
ئامادەکردنی: حەمە کاکەڕەش
بەشداربووان: بەختیار عەلی، هەندرێن، د. ئەحمەدی مەلا. هیوا قادر. ئیسماعیل حەمەئەمین.
شێرزاد حەسەن. گۆران بابە عەلی.
ساڵی چاپ: 2007
وێنەی بەرگ
چاپ: بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەرێمی کوردستان
ژمارەی سپاردن:

دەستپێک

لە بەرامبەر کارەساتی ئەنفال دا هەرچییەک بکرێت کەمە، کەم بەو مانایەی لە هیچ کتێب و مۆسیقاو شیعرو جیرۆک و شانۆ و رۆمانێک دا جێگای هەڵوەرینی رۆحی ئەو هەموو ئینسانەی کورد نابێتەوە، من دەزانم زریکەی منداڵ قیژەی ژن ئاهو حەسرەتی پیرە مێرد ئەمانە نا نووسرێنەوە و رەسم ناکرێن بە هیچ ئامێرێک نا ژەنرێن، بەڵام خیتابی دووبارەو سوواوی حیزبەکان و بە ناو رۆشنبیرەکانی حیزب زۆر لەوە لاوازترن بتوانن قسە لە سەر ئەنفال بکەن، هەر ئەم لاوازی و بێتوانایی قسە کردن و نەبوونی زمانی دەربرینەیە لای حیزبەکان وایکردووە یادکردنەوەی ساڵانەی ئەنفال لە دۆخێکی ساردوسڕو مردوودا قەتیس بکرێت.

قەتیس بوونی یادکردنەوەی ساڵانە لەو دۆخەداو نەبوونی قسە و گوتارێکی هەستیارو قووڵ وای لێکردم بیر لەوە بکەمەوە لە پرۆژەی کتێبێک دا چەند رۆشنبیرێکی دیاری کورد بدوێنم تا وەڵامەکانیان کتێبێک بێت بۆ مێژوو، بۆئەوەی بە رۆشنبیرییەکی هەستیارو ڕامانێکی ئینسانییەوە کە زۆر دوورە لە شیعاراتی حیزب و یادکردنەوەی مردووی ساڵانە خوێندنەوەکانی خۆیان لە زۆر رووەوە لەسەر ئەنفال بخەنەڕوو، تا هێندەی تر ئەو بۆشاییە مردووەی نێوان رۆشنبیرانی کورد و عەقڵی حیزب و دەسەڵاتداری کوردی بخرێتەڕوو، بۆئەوەی روونتریش ئەو خەمساردی و نەکردەییانە بخرێنەڕوو کە سەبارەت بە کارەساتێکی تراژیدی وەک ئەنفال هەیە.

کۆی ئەم گفتوگۆیانە کە لەناو ئەم کتێبەدا کۆکراونەتەوە، بەشێکە لەبەردەوامی پرۆژەیەکی خۆم کە ڕەنگە لەو نزیکانەدا چەند بەشێکی تری بەدوادابێت.

تەمەنا دەکەم ئەم سەرنجانەی کە لەم گفتوگۆیانەدا خراونەتەڕوو ببنە هۆی کارکردنی بەپەلەی زیاتر و کارامەتر سەبارەت بە ئەنفال.

حەمە کاکەڕەش

سوید

ئەم گفتوگۆیە بەشێکە لە کتێبی (گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین)

هیوا قادر

پرسیار: ئەگەر بهاتایە ئەنفال لە وڵاتێکی ئیسلامیدا روویندایەو هەروەها مانایەکی ئیسلامیشی پێنەدرایە، پێتانوابوو ئەنفال بتوانرایە نوقمی بێدەنگییەکی ئاوابکرێت هەم لەلایان وڵاتانی دراوسێوە تا دەگاتە هەموو وڵاتە ئیسلامییەکانی دنیا، ئەوسا

وڵاتانی ئەوروپاش.

هیوا قادر: هەڵەیەکی گەورە دەکەین کە پرۆژەی قەتلوعامکردنی بەئەنقەستی ئەنفال تەنها بگەڕێنینەوە بۆ دەقی دینی و هەروەها بۆ ئەو کلتورە توندووتیژەی کە لەناو مێژووی ئیسلامدا هەیە. ئەگەر ئەمە بکەین بەتەنها هۆکار ئەوا ناتوانین ڕەهەندەکانی تری پشتی ئەم قەتلوعامکردنە بخوێنینەوەو تێبیگەین.
ئێمە نمونەیەکی هاوچەشنی ئەنفالمان هەیە کە ئەویش قەتلوعامکردنی جولەکەکانە، کە لە ناو جەرگەی ئەوراپادا لەنێوان ساڵانی جەنگی دووهەمی جیهانی بەدەستی نازیەکانی ئەڵمانیا ڕوویدا، ئۆباڵی ئەم تراژیدیایەش ناتوانیت بەتەنها بخەیتە سەر بیروباوەری ئاینی مەسیحی بەرامبەر بە جولەکە.
ئەم دوو تراژیدیایە بەدەر لە جیاوازی مێژووی ڕوودان و شوێن و هۆکارە دینی و سیاسییەکان، هەردووکیان قەتلوعامکردنێکی بە ئەنقەستی پڕ لە خوێندنەوەی بیانووداری دینی و سیاسی بوون، هەروەها مێژووی ڕوودانیشیان وەک کات و شوێنی ئەم دوو قەتلوعامە کارئاسانییەکی تربوون بۆ ئەوەی ئەم کارە بە دزییەوە یان بە ئاشکرا بکرێت و کەسیش لە کاتی خۆیدا نەتوانێت کارێکی هێندە گرنگبکات بۆ بەرگرتن لەو شاڵاوی لەناوبردنە.
ئەمە نەخشەی گشتی ئەم دوو قەتلوعامکردنەیە، کە یەکێکیان لەناو جەرگەی ئەورووپادا ڕوودەدات و ئەویتریشیان لە ئاسیاو لە کوردستاندا ڕوودەدات. هەردووکیشیان لەسات و کاتی دوو جەنگی خوێناویدا ڕوویاندا، (جیاواز لەو جەنگە هەمیشەییەی کوردیش کە بەرامبەر ڕژێمی بەعسی عێراقی دەیکرد کە بە درێژایی دەیان ساڵی پڕ لە بەرزی و نزمی بەردەوامبوو). دیارە لە زۆر ڕووەوە ئەم دوو قەتلوعامکردنە جیاوازیان هەیە و هەندێک جاریش زۆر بەراوردکردنیان دەمانخەنە ناو هەڵەی کلتورییەوە، بەڵام ئەمە وەک نەخشەیەکی گشتی دوو قەتلوعامکردنی سیاسی نەخشەبۆکێشراون، کە زۆرینەی فاکتەرە مێژووییەکانی ڕابردووش یاریدەدەر بوون بۆ هەوڵدانی لەناوبردنی ئەم دوو گەلەو هەروەها ئەو بیانووانەش بۆ لەناوبردنیان کار ئاسانیان لە درووستکردنی ئەو کوێرییەدا هەیە کە کەسی کوژەر بەهەموو ئاستەکانی سیاسی و دینی و ڕۆشنبیرییەوە وەک یەک ئەم کارەیان بە ئەنجام گەیاندووە.
ئەوسا دوای بینینی ئەم نەخشە گشتییە کە دواتر من لە درێژەی پرسیارەکانی تردا ڕەنگە وورتر لەسەر وردەکارییەکانی تر قسەبکەم، ئێمە دەتوانین بێینە سەر وەڵامی بڕگەی تایبەتی پرسیارەکەت کە بێدەنگی بەرامبەر ئەم تراژیدیایە هۆی ئەوەیە کە ئەم ڕووداوە لە قەبارەیەکی سیاسی وڵاتیکی بە ناو عەرەبی عێراقیدا ڕوویداوە؟ وە ئەم وڵاتەش نەخشە سیاسییەکەی لەناو وڵاتانی عەرەبی ئیسلامیدایەوە، هەروەها کەوتۆتە کیشوەری ئاسیاشەوە.
کە ئێمە ئەم نەخشەیە دەخەینە پێش چاو دەبێت ئاستی سیاسی و کلتووری و باری ئازادی لەم پارچەیەدا ببینین، هەروەها دەبیت هۆکارە سیاسییەکانی پشتی ئەنفالیش ببینین کە چەند قەناعەتپێکەرە لە ناوچەکەدا، سەرباری هەموو ئەمانەش ئاستی ئازادی و چوونە دەرەوەی

هەواڵەکان وەک خۆیان بۆ دنیا لەم ناوچەیەشدا ببینین کە چۆن بووە. لە کۆتایشدا توانای خوێندنەوەی ئەوەمان هەبێت کە لەکاتی ڕوودانی ئەنفالدا سیاسەتی جیهانی بەتایەتی ئەمەریکا بەرامبەر عێراق چۆن بوو، وە چۆن دەیانویست ئەم حوکومەتە دیکتاتۆرییەی عێراق بپارێزن بۆ ئەوەی هێزێکی هەمیشە ترسێنەربیت لەبەرامبەر هروژمی فەندەمەنتالیستی ئێرانیدا لە ناوچەکەدا. ئەمانە هەموو فاکتەری بەئاسان تێپەڕبوونی کوشتنی کورد بوو وەک میللەتیکی بی دەسەڵاتی تاکوتەنها، کە تەنانەت هێزی ڕزگارکەریش کە حیزبە سیاسییە کوردییەکانی شاخ بوون هیچیان لەناو سنووری کوردستانی عێراقدا وەک هێزی بەرگریکەر و بەتوانا هێندە ئامادەییان نەبوو کە بتوانن بەر بە پرۆژەی ئەنفال بگرن یان هیچ نەبیت دوایبخەن.

ئەم بێدەنگییەش بەرامبەر ئەنفال، بێدەنگییەکی سیاسی، دینیی، فەرهەنگییە کە پەیوەندی بە ناوچەکەوە هەیە. هەم لە ڕووی سیاسییەوە کە عێراق لە جەنگی ئێراندا بوو، ئەمەریکاو هەم هەموو وڵاتانی عەرەبیش لەپشتییەوە وەستابوون، تەنها هێزێکی بەرگریکەرو شەڕکەریش لەناو عێراقدا کە هەمیشە جێی خەتەربوو بۆ حکومەتی عێراقی ئەوانیش کوردبوون، ئەو هێزە سیاسییە پەرتبووەی کوردیش کە بەناچاری سیاسەتی پچوککردبۆوە تەنا بۆ بەرگریکرِدن و مانەوەی خۆی، ئەگەر ئەو مانەوەیە بەهۆی یاریدەدانی "شەیتان"یشەوە بوایە، هەمیشە وەک تەنها خەتەری ناوەکی گەورەی ناو عێراق سەیردەکران. لە ڕووی دینیشەوە ڕژێمی عێراقی ڕژێمێکی نەتەوەیی عەرەبی شۆڤێنی بوو، کە لەهەناوی خۆیدا خۆی بە میراتگری ڕاستەقینەی ئیسلام دەزانی، هەم وەک عەرەب و هەم وەک ڕژێمێکی سیاسی عەرەبیش خۆی بە هەڵگری پەیامی نیشتمانێکی عەرەبی یەککرتوو دادەنا، وە هەڵگری ئەم پەیامەش کوردی بە میوانی سەر ئەم خاکە دادەنا و هیچ حسابیکی سیاسی بۆ نەتەوەی کورد نەدەکرد، گەر کردبێتیشی لەچەند قۆناغێکی ناو شۆڕشەکانی کوردا تەنها بۆ ئەوە کردویّتی خۆی ئامادەبکاتەوە تا جارێکی تر بتوانێت زیاتر ئەم نەتەوەیە پچوکبکاتەوەو قەوارە سیاسیی و فەرهەنگییەکانی نەهێڵێت. ئەمەشی بە بەرچاوانی هەموو وڵاتانی عەرەبییەوە دەکردو هیچ ڕژێمێکی عەرەبی هیچ کاتێک بائاشکرا، هەم لە ئاستی حکومیداو هەم لە ئاستی جەماوەری و ڕۆشنبیریشدا دەنگێکیان لێوەنەهاتووە بۆ لایەنگری لە کورد و پرسیارە ئەبەدییەکەی کە ئەویش بەئازادی ژیانی بوو لەناو قەوارەیەکی سیاسیدا کە خۆی داوایدەکرد. بۆیە کورد هەم وەک لایانی سیاسی هیچ دۆستێکی عەرەبی نەبوو لە وڵاتانی عەرەبیدا، (مەگەر هەندێک لایەنگری تاکو تەرانەبێت کە ئەوانیش لەسەر مەزاجی تاکەکەسی وەستابوون و نەدەتوانرا هیچ ئومیدێکی لەسەر هەڵبچنرێت)، هەم وەکو ڕۆشنبیرانی عەرەبیش هیچ لایەنگرو بەدەنگەوە هاتنێکی نەبوو. سەرباری هەموو ئەمانەش دەبێت ئەوەش بزانین کەلەناو هەموو وڵاتە عەرەبییەکاندا ئازادییەکی هێندە نییە تا خەڵکانی ئەو وڵاتانە خۆیان داوای مافەڕۆژانەییەکانی خۆیان بکەن چجای بەدەنگەوەهاتنی میللەتێکی نەخوازراوی وەکو کورد، کە هیچی نەبوو جگە لەو تەرمە کوژراوەی خۆی کە هەر بەشانییەوە بوو دەیگێڕا.

ئەمانەی کە بۆت باسدەکەم هەمووی هۆکارن لەبەردەم بێدەنگبوون لەبەرامبەر ئەنفالدا. وە تائێستاش هیچ هێزێکی ئیسلامی لایەنگری ڕژێمە عەرەبییەکان یان فەندەمەنتالیستە

بەرهەڵستکارەکان نەهاتوون ئەنفال وەک جینۆسایدێک باسبکەن کە بەدەستی ڕژێمێکی عەرەبی وەک ڕژێمی عێراقی پێشوو کە لە ژێر پەردەی سیاسی و دینیدا ڕوویداوە.
ئایا بۆ دەوڵەتە ئیسلامییەکانی دراوسێ و دنیا نەهاتنە گۆ؟! هۆکار زۆرن، بەشێکی بۆ بەنهێنی کردنی ئەم کارە دەگەڕێتەوە کە ئەوکات عێراق بەندیخانەیەکی گەورەی ترسینەر بوو، بەشیکی تریشی ئەوەیە کە ئایا ئێمە ڕووی ئەم پرسیارە دەکەینە کێ، ئایا ڕووی ئەم پرسیارە دەکەینە وڵاتە دراوسێکانی عێراق، گەر وابکەین ئەوا ئێمە خۆمان دەخەینە بەردەم وەهمێکی گەورەوە، چونکە ئەوانیش خاوەنی هەمان پاشخانن بۆ قەتلوعامکردنی کوردانی ئەو پارچانە، گەر ڕووی دەمیشمان بکەینە هێزە سیاسییە ئیسلامییەکانی وڵاتانی تری عەرەب کە زۆرینەیان زیاتر دەسەڵاتێکی نەیاری ناو ئەو وڵاتانەن و ئەوان عێراق و بەعس وەک نمونەیەکی پێشڕەوی خۆیان سەیردەکرد، لەبەر ئەوە چاوەڕوانکردنی دەربڕینی سۆز و بەزەیهاتنەوە بەکوردا لای ئەوانەوە دیسانەوە وەهمێکی گەورەیە، تەنانەت ئەم بەوەهمداچوونە لەبەردەم هێزو حیزبە عەرەبییە چەپەکانیشدا هەمان دووبارەکرنەوەی تاڵی ئەو وەهمەیە.
دەبێت ئەوەشمان لەبیر نەچێت، هەموو وڵاتە عەرەبییەکان خۆیان لە قەیرانیکی سیاسی گەورەی وادا دەژین کە خەڵکانی ئەو وڵاتانە بە ئێستاشەوە دوای لە سێدارەدانی سەدام حسێن، هێشتا ئەو بە سمبول و ڕزگارکەرو شەهید دادەنێن. ئەمەش بەهۆی نەبوونی سمبولی سیاسییەوە دێت لەو وڵاتانەدا، کە هیچ سمبولێکی سیاسی عەرەبیان نییە ئەو خەونانەی ئینسانی عەرەبی بێنێتەدی و لەو هەموو دەسەڵاتە سەپاو داپڵۆسێنەرانە ڕزگاریان بکات.
وەک لایەنی دینیش، ڕاستە زۆرینەی کورد ئیسلامن، بەڵام ئیسلامێکی ڕەسەن نین لەچاو عەرەبدا کە خاوەنی دەسەڵات و هێزن لە ناوچەکەدا. وە ئەم کائینەش کە کوردی ناوە، هەمیشە کائینێک بووە کەهیچ جار جێی متمانە نەبووە، تەنانەت لە ئاستی میللیدا زۆر چیرۆکی ناشیرین و درێو لەسەر بێدینی کورد و خائینی و بێمتمانەیی و درندەییان هەیە، کە ئەمانە هۆکاری پچووکن و خەتێکی دینی قوڵی هەیە لە بیرکردنەوەی ئینسانی عەرەبیدا، هەم لەلای عەرەبی عێراقی و هەم بە گشتی لای گشت عەرەبی ناو نیشتیمانی عەرەبی. کە ڕەنگە ئەم وێنانە بەشێکی پچوک پیکبێنن لە لاشعوری ئینسانی عەرەبیدا دژ بە کورد. کە پێموایە لەو ئاستە نزمەدا زۆر نموونەمان لەبەرچاوە کە دژایەتی کردنی عەرەب بەرامبەر بە کورد کراوەو دەکرێت، کە من نامەوێت بۆ ئەو ئاستە دابەزم و باسیان بکەم.
وەک لایەنی فەرهەنگیش، فەرهەنگی کوردیش فەرهەنگێکی تێکەڵەیە لە فەرهەنگی ئیسلامی، بەڵام تاڕادەیەک فەرهەنگێکە کەخاوەنی خەسڵەتی تایبەت بەخۆیەتی و لە زۆر ڕووەوە جیای دەکاتەوە لەو فەرهەنگە گشتییە ئیسلامی و عەرەبییەی کە هەیە، کە ئەمەش بۆخۆی هۆکاریکی تری جیاکردنەوەی کوردە وەک خاوەن فەرهەنگێکی نەیار و نەویستە.
هەموو ئەمانەی کە لەسەرەوە باسمکردن هۆکارن بۆ ئەو بێدەنگییە لە ئاستی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی ناوچەکەو تەنانەت دەرەوەی ئەم ناوچەیەشدا هەیە بەرامبەر بە ئەنفال. بۆیە ئەم بێدەنگییە ئەوەندەی پەیوەندی بە ئیسلام بوونی ناوچەکەوە هەیە لەو هۆکارانەدا خۆیان دەبیننەوە کە باسمکردن. هەروەها پەیوەندی بە کورد خۆشیەوە هەیە، کە خاوەنی هێزێکی

سیاسی چاوقایم و باوەڕبەخۆکەرنییە، هەروەها پەیوەندی بە لاوازی ئەو فەرهەنگەوە هەیە کە کورد خۆی توانای قسەکردن و بەپێوە وەستانی نییە تا دەنگی خۆی بگەیەنێتە دنیا. چونکە لە لاشعوری کورددا هەمیشە چاوەڕوانییەک هەیە بۆ فریادڕەسێک کە لەبری ئەو قسەکان و داواکانی بۆ بگەیەنێتە جێ، کە ئەمەش لە قوڵایی ئەو لاوازیی مێژووی و سیاسییەوە سەرهەڵدەگرێت کە کورد لە ئیستادا هەم جورئەت و هەم توانای ئەوەی نییە دەستیان لەسەر دابنێت و کاریان بۆ بکات بۆ بەهێزکردنیان. چونکە بێدەنگبوونی ئەنفال چەند پەیوەندی بەبێدەنگبوونی ئیسلام و دنیاوە هەیە، سەد هێندە پەیوەندی بە بێ زمانی و کەمتوانایی کورد خۆشیەوە هەیە. چونکە تراژیدیای کورد تەنها لەوەدانییە کە دەکوژرێت، بەڵکە تراژیدیای کورد لەوەدایە کە ئەم کوشتنە بە قەدەری خۆی دەزانیت و ناتوانیت باسی کوشتنی خۆی بکات.

ئەوەی دەشتوانێت ئەوروپا بکات بە گوێڕاگرو شاهیدی ئەم تراژیدیایەی ئەنفال، فاکتەکانن، کە دەبێت بخرێنە بەردەمی ئەوروپا، ئەو دیکۆمێنتانەن کە هەموو ئەم بەسەرهاتانە پشتڕاسدەکەنەوە. تا ئێستا ئێمە پێچەوانەی بە فاکتەکردن و بەدۆکۆمێنتکردنمان هەیە لەسەر مەسەلەی ئەنفال لەبەردەم ئەوروپادا، ئەمەش جگە لە گەمەیەکی سۆزدارانە هیچی تری لێسەوزنابێت، جگە لە تۆخکردنەوەی ئەو هاوکێشەیەی من و تۆ، "ئەوروپا" من، "تۆ" کورد، کەزیاتر نیشاندانی جیاوازییەکانە، ئەو جیاوازیانەی کە بۆشایی دروستدەکات نەک نزیکبوونەوە لەگەڵ ئەوروپادا، هیچ شتێکی تر دروستناکەن. ئێمە زیاتر موجامەلە لەگەڵ ئەو ئەروپایەدا دەکەین کە لەناو دوو فاقییەکاندا یاری دەکات نەک ئەو ئەروپایەی کە پایەکانی لەسەر فاکتەکان و دیکۆمێنتەکانە.

بەڕای من ئەمە هەندێک لە هۆکارەکانی پشتی ئەو بێدەنگییە قورس و لاقرتی ئامێزەوەیە کە دەستیان هەیە لەو بێدەنگی و پەردەپۆشکردنەی کە لەبەردەم تراژیدیایەکی گەورەی وەک ئەنفالدا هەیە.

پرسیار: ئەو هۆکارانە چین کە ئەنفال لە هۆشیارییەکی سیاسی سادەوە کە تەنها لە یادکردنەوەی سەرپێیانەی ساڵانەدا قەتیسبووە دەگوازێتەوە بۆهۆشیارییەکی کلتوری، لەو بێدەنگییەی کە خاوەنی قسەنییە دەگوازێتەوە بۆ بیرکردنەوەیەک بە دەنگی بەرز. هەروەها ئەم بێدەنگییە چەند پەیوەندی بە کورد خۆیەوە هەیە، هەم لەئاستی بەرپرسیارییەتی کۆمەڵگای کوردی بۆ ئەنفال و هەم لە ئاستی دەسەڵاتی کوردی خۆیدا؟

هیوا قادر: کارکردنی بەردەوام بۆ ئەنفال لە هەزاران ڕووەوە دوای چەندان ساڵی تر دەتگەیەنێت بەو هۆشیارییەی کە ئەنفال دەکاتە هۆشیارییەکی کلتووری. ئەوەی کە جێی بێزارییە نەکردنی کارە لەلای حیزبی سیاسی و دەسەڵاتداری کوردییەوە وەک دەسەڵاتێک کە بتوانێت هەموو ئەم کارانەی کە دەکرێن و کراون بۆ ئەنفال کەنالیزەیان بکات، کە ئەمەش لە زۆر ڕووەوە دەسەڵاتی ئابووری دەستنیشانی قەبارەی ئەو کارانە دەکات. هۆکاری نەکردنی

کاریش دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی هۆشیاری سیاسی و هەم بۆ نەبوونی مۆراڵ و فەرهەنگ لەلای دەسەڵاتداری کوردیی. ئەو بیرکردنەوەیەی کە دەسەڵاتداری کوردیی هەیەتی بەرامبەر مانای "قوربانی" بیرکردنەوەیەکی کرۆزێنەرەوەی هێندە لاوازە، کە توانای دروستکردنی ئەو هۆشیارییە کلتوورییە نیی لەسەر ئەنفال. ئەو هەمیشە لە مێژووی خۆیدا خۆی بە قوربانییەکی گوناح و غەدرلێکراو دەزانێت و ئەمەش وەک قەدەرێکی نەگۆڕ دەبینێت، بۆیە هەمیشە قوربانی بوونی خۆی لێیۆتە شوناسیکی نەگۆڕی بەردەوام. دەبێت ئەم مانای قوربانییوون و شووناسە گۆڕانی بەسەردابێت تا قوربانی بوونی خۆی وەک قەدەر نەبینێت. بەڵکە هۆکارەکانی ئەو لاوازبوون و گرێی هەست بەکەمبوونەوەیە لەناو مێژووی خۆیدا بدۆزێتەوەو دەستکاری هەموو ئەو مانایانە بکات کە لەناو ئەو شووناسە دووڵ و ڕاڕایەی خۆیدا هەیەتی. هۆیەکی ئاشکرای تریش ئەوەیە کە هەمیشە لە دنیای کوردیدا عەقڵ لە هەرکوێ بوویێت کیسە لەوێ نەبووە. بۆیە زۆر لەو کارانەی کە بە پارە دەکرێت، خوێندنەوەی عەقڵی تێیدا ئامادە نییە، وە بە پێچەوانەشەوە.

چیتر ئەنفال پێویستی بەقەتیسکردن نییە لەناو ئەو هەموو سۆزو گریان و تەنهاییەدا، چونکە تازە فرمێسکەکانی چاوەڕوانکردن بۆ ئەنفالەکان وشکبوونەوەو ئیتر ئەوان ناگەڕێنەوە. ئەنفال پێویستی بەپلانی عەقڵانیانەو کاری کردە هەیە، کە ئەمەش زۆرینەی بە پارە دەکرێت. پارەیەک کە توانای تۆمارکردن و بە ئەرشیفکرنی هەموو شتێکی هەبێت لە ئێستادا بەبێ هیچ لایەنگیریی و بە حیزبی کردنێک.

ئەوەی وای لە میللەتێکی وەک جولەکە کرد، کە قەتلوعامکردنی جولەکەکان بە دنیا بناسێنێت و بیکاتە هۆشیارییەکی کلتووری تەنها هەست بە گوناهکردنی ئەوروپا و هێزە براوەکانی جەنگی جیهانی دووهەم نەبوو لەبەرامبەریاندا، بەڵکە ئەوە ئەو هۆشیارییە کلتوورییەی جولەکەش خۆی بوو کە قەتلوعامکردنی جولەکاکانی لە قەتلوعامکردنێکی سیاسیی و دینییەوە گواستەوە بۆ ناو مانا قوڵ و فەرهەنگی و کلتوورییەکانی مرۆڤایەتی، کە دواتر ئەو فەرهەنگە مانایەکی فەرهەنگی دنیایی وای وەرگرت، کە هەموو مرۆڤایەتی خۆی بە بەرپرسیار بزانێت بۆ ئەوەی جارێکی تر نەهێڵێت هۆلۆکۆست دووبارە بێتەوە.

ئەوەی لە ئێستادا دەکرێت پەلەی لێبکرێت و کاری بۆ بکرێت، بەئەرشیفکردنی هەموو بەسەرهاتێکی پچووک و گەورەی لەدەموەرگرتووی ئەو خەڵکانەن کە ڕزگاریان بووە، یان ئەوانەی شاهیدی جۆری ڕووداوەکانن. تەنانەت پێدانی پاداشتی گەورە بەو خەڵکە عەرەبە خێرخواو تەنانەت نەیارانەشی کە لە نزیک یان لە دوور ئاگاداری بەئەنجامگەیاندنی ئەم قەتلوعامەنابوون لە شوێنە جۆراوجۆرەکاندا، بۆ ئەوەی هەموو ئەو بەسەرهاتانەیان لە دەم وەربگیرێت و تۆماربکرێن و لە ئەرشیفی تایبەتیدا بپارێزرێن. چونکە سیفەتی کۆمەڵگەی ئێمە و هەموو کۆمەڵگە دواکەوتووەکانی تر لەبەرامبەر ئەم شێوە ڕووداوە نهێنی و تراژیدیانەدا ئەوەیە گەر فریانەکەویت ڕاستییەکان وەک خۆیان لەنێوانێکی کاتی کەمدا تۆماربکەیت و بپارێزیت، دواتر دەکەونە ناو کۆمەڵێ حەکایەت وچیرۆکی ئەفسانەیی ترەوە کە زەحمەتە دواتر هیچ فاکتەیەکی واقیعییانەی لێدروستبکرێت. دیارە ئەم ڕووداوە گەورانە

ئەوەندەی پێویستی بە ووردی تۆمارکردنی واقیعیانە هەیە هێندە پێویستی بەشاردنەوەو غەرقکردنی نییە لەناو پەخشانهۆنینەوەو بە ئەفسانەکردنیدا.

کاتی خۆی جولەکەکان بۆ کۆکردنەوەی ئەو بەسەرهاتانە، بانگەوازی ئەوەیان بە هەموو دنیادا ڕاگەیاند کە ئەوەی هەر چیرۆک و بەسەرهاتێک یان بابەتیک بیستراوی لایە لەسەر ئەو ڕووداوانە لە قەباڵەی پارەیەکدا بیگێرێتەوە تا تۆماربکرێن و بپارێزرێن. تەنانەت تا ئەم ساڵانەی کۆتایش گروپێکی تایبەت بەس تەنها کاریان دۆزینەوەی ئەو کەسانە بوو جیاواز لەهەر پلەیەکی سیاسی و سەربازی و مەدەنی کە دەستیان لە ڕووداوەکانی قەتلوعامکردنی جولەکەکاندا هەبووە یاخود بەچەشنێک لە چەشنەکان ئاگاداریبوون. ئەمەو سەدان نمونەی تر کە دەکرێت، سودمەندبن بۆ چاولێکردن و بەجدی کارکردن بۆ ئەنفال وەک کارەساتێکی سیاسی گەورە لە دنیای کوردیدا.

تا ئێستاش بەردەوام هەموو لایەنە هونەری و کلتورییە موعتەبەرو گرنگەکانی دنیا، قەتلوعامی جولەکەکان وەک ڕووداوێکی مەزنی ناو مێژووی مرۆڤایەتی باسدەکەن، هیچ قوتابخانە و زانکۆیەکی ئەوروپاو هیچ کتێبخانەیەکی نییە سەدان و هەزاران کتێب و بەڵگەنامەو فلمی دیکۆمینتاری تێدانەبێت لەسەر ئەم ڕووداوە. ساڵانە ملیۆنان قوتابی ئەوروپا لە هەموو وڵاتەکانەوە لەلایەن قوتابخانەکانیانەوە دەبرێن بۆ سەیرکردنی ئەو گێتۆیانەی کە جێگای کوشتنوبڕینی جولەکەکان بووە وەک "چێلمنتۆ و هادەمار و ماجدەنێک و ئەوشەویز" لە پۆڵۆنیا، بۆ ئەوەی وەچەی نوێ ئاگاداری ئەو مێژووەبن و هەڵگری ئەو مۆراڵەبن کە نەهێڵن جاریکی تر ئەم کارەساتە دووبارەبێتەوە.

بەڵام لەبەرامبەردا ئەم ئەدەبیاتە دەوڵەمەندەی ناو ئەوروپادا لەسەر قەتلوعمی جولەکەکان تۆ لەناو وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی ئەو ناوچەیەدا هیچ ئەدەبیاتێکی دەوڵەمەندت نییە، بۆ نمونە دەکرێت درۆیەکی سیاسی گەورەی وەک ئەوەی "ئەحمەدی نەژاد" کە دەڵێت قەتلوعامکردنی جولەکەکان درۆیەو تراژیدیای وا ڕووی نەداوە، لە لایەن ملیۆنان گەنجی ئێرانی و مسوڵمانانی ئەو ناوچەیەوە بە ڕاست وەربگیرێت. دیارە چەندەها قەناعەت و هێزی سیاسی ڕێگرن لە بڵاوبوونەوەی ئەم ڕاستیانە لەو وڵاتە ئیسلامیانەدا سەبارەت بە هۆلۆکۆست. ئەویش تەنها لەبەر بەدوژمن سەیرکردنی جولەکە وەک هێزێکی داگیرکەر لە فەلەستیندا سەیردەکرێت و هەمیش وەک هەڵگرانی دینێکی نەیار بە ئیسلام. ئەم خاڵە نمونەیەکی ترە لەو بێدەنگییە بەرامبەر هۆلۆکۆوس لە وڵاتانی ئیسلامی و عەرەبیدا هەیە، دیارە هەمان بێدەنگی دەستەئەنقەستیش هەیە لەبەرامبەر ئەنفال دا. چونکە هەموو بێدەنگییەک زادەی زانینێکی دەستەئەنقەستە یاخود بیدەنگییەکە لە نەزانینەوەیە، کە دیارە بە ڕێژەیەک هەردوو جۆری ئەو نەزانینە لەبەرامبەر بێدەنگی ئەنفالدا هەیە، بەڵام بێدەنگی دەستەئەنقەست بۆ ئەنفال ڕاستترە.

ئەوەی ئەنفال لە هوتافاتی حیزبی و سیاسییەوە دەگۆڕێت بۆ هۆشیارییەکی کلتووری، پێش هەرشت ئینتیمای ئینسانی کوردە بۆ خۆی و بۆ ژیان، بۆ ئەو هوشیارییە سیاسییەی کە توانای خوێندنەوەی دوێنێ و ئەمڕۆو سبەینێی هەیە، بەڵام ئایا ڕێژەی ئەم هوشیارییە لە

کۆمەڵگای کوردیدا لە چ ئاستێکدایە، هەروەها عەقلی حیزبی کوردی تا چەند خۆی بەبەرپرس دەزانێت لەبەرزڕاگرتن و کارکردن بۆ ئەم تراژیدیایە؟!
پێویستە لە ئێستادا هەموو شتێک بە دوور یان نزیک پەیوەندی بە ئەنفالەوە هەبێت دۆکۆمێنت بکرێت و هەڵگیرێت، تا دواتر دەرفەتەکان زۆرترو زۆرتردەبن بۆ کاری هەمەلایەنە لەسەر ئەم تراژیدییایە.

پرسیار: ئایا ئاستی ئەو ترسە شاراوەیەی لای ئینسانی کورد هەیە بەرامبەر کوردبوونی خۆی، ترسێکە خاوەنی هێزیکی ڕۆشنبیری وایە کە بتوانێت لە بری تۆڵە خۆی بکات بە هێزێک کە هەڵگری لێبوردن بێت. ئایا ئەم هێزە چەند دەستەڵاتی کوردی لیی بەرپرسیارەو و چەندیش کۆمەڵگەی کوردی و ڕۆشنبیرەکانی بەرپرسیارن لە پیشاندانی ؟

هیوا قادر: ئەم ترسەی تۆ دەتەوێت باسی بکەیت، ترسی میللەتێکە لە تەنهایی خۆی و ئەو هەموو بەسەرهات و تراژیدیایانەی کە لە درێژایی مێژووی کۆن و نوێدا بەسەریهاتوون و لە لاشعوریدا جێگەیەکی زۆری داگیرکردووە. شەڕ و بینینی دەرئەنجامەکانی شەڕ لای ئینسانی کوردی، هێندە ئامادەیی هەیە، کە هەروا ئاسان کۆتایی نایەت .
هەمیشە دوای شەڕ جۆرێک لە ئاشبوونەوە لەلایەن ئینسانەکانەوە دروستدەبێت لەگەڵ ژیاندا. بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە ئیدی جەنگ و برسێتی کاری خۆیان نەکردبێت و هەروا ئاسان لەخەیاڵ و ئەندێشەو کردەوەی کەسێکدا دەرچێت کە لە جەنگەوە گەڕاوەتەوە.
زۆجار ئەو ئاشتبوونەوەیەی دوای جەنگ لەگەڵ ژایاندا ژیان ناخاتەوە ناو دۆخی پێش دروستبوونی شەڕ. هەندێک جار ئەو ئاشتبوونەوەیە لەگەڵ ژیاندا هێندە چاوچنۆکانەو دڕندانەیە کە بۆخۆی جۆرێک لە دووژمنایەتی لەگەڵ ژیان و ئینسانەکانی ترا دروستدەکات. کە ئەمانە دەکرێت بە شێوە ژیانی ناسروشتی دوای جەنگ ناو بەرین، ئێمە ئێستا لەو کاتەدا دەژین، کە ژیانیکی سروشتی ناژین، کۆمەڵگەی کوردی دوای سی ساڵ کوشتن و بڕین و ڕاونانی لەلایەن حکومەتی بەعسی عێراقییەوە، دواتریش شەڕی نێوان حیزبی کودی و لە دواتریشدا مانەوەی لەناو درۆیەکی سیاسی گەورەدا کە ناوی عێراقە، عێراقێکی بێ ئایندەو پڕ لە فیتنە، ئەمانە هەموویان ترسن و ڕێگرن لەبەردەم باوەشکردنی ئینسانی کورد بە ژیاندا بەشێوەیەکی ژیاندۆستانە بەبێ ترسی دووبارەبوونەوەی ئەنفال و کارەساتەکانی تری لەو جۆرە. ئەم ترس و هەستکردن بە تەنهاییە هێندەی تر ئینسانی کوردی شێواندووە، سەرباری هەستنەکردن بە ئەمانەتێکی ڕاستەقینە لەپاڵ حیزبی کوردی و حوکمەتی کوردیدا، لە هیچ قۆناغێکدا هێندەی ئێستا ئینسانی کوردی بێبڕواو تەنهاو خەمبار نەبووە وەک ئێستا کە هەیە، ئەم ترسە دووبارە ئینسانی کوردی خستۆتەوە ناو شەڕێکی ترهەم لەگەڵ خۆی و هەم لەگەڵ ئەو ئەگەری شەڕانەی تر کە زۆر نزیکە بەچەشنێکی تر سبەینێیەک بە زووی ڕووبدەن.
بەڵام ئەم ترسەی ئێستای لەناو ئەم هەموو لاوازییەی خۆیدا بەراورد بە ترسەکانی ڕابردووی و سەرقاڵبوونی بە جەنگەکانی پێشووەوە زۆر تۆقێنەرترە، بۆیە ئەمە ئینسانی

کوردی تووشی حاڵەتێکی عوسابی سەیرکردووە، چونکە ئێستا نە خاوەنی باوەڕە، نەخاوەنی مانا پیرۆزەکانی کوردبوون و خۆڕاگرییە، نە خاوەنی خەونە سەوزوو سوورەکانی پێشووشیەتی. ئەم حاڵەتە عوسابییە وایلێکردووە هەموو ئەو بەهایانەی پێشوو بگۆڕێتەوە بەکۆمەڵێ بەهای مادی کە پێیوایە یارمەتیدەدات بۆ باوەشکردنەوەی بە ژیاندا، دیارە حیزبی کوردی و عەقڵی دەسەلاتداری کوردیش لەو باوەڕەدایە کە ئەمە تاکە ڕێگایە کە بتوانێت لە ڕێیەوە هەم خۆی بپارێزێت و هەم ئینسانی کوردیش، کە ئەمەش هەڵەی گەورەی ئەم قۆناغەی ئێستای ناو کۆمەڵگەی کوردییە. کە پێموایە دروستکردنەوەو گۆڕانی شووناسی کوردی لەم ڕووەوە شکستهێنەرە، بەبێ دروستکردن و تازەکردنەوەی ئەو مانا مۆراڵییانەی کە ئینسان دەتوانێت شانازی بە ئینسان بوونی خۆیی و کورد بوونی خۆیەوە بکات. هەر بۆیەشە ئەم قەیرانە باشترین قۆناغە کە هێزە فەندەمەنتالیستە دینییەکان تێدا هەڵتۆقن و ڕێڕەوی ژیانی کۆمەڵگەی کوردی بەرەو هەڵدێرێکی تر بەرن.

لێرەوە تۆ چاوەڕوانی چی لە کۆمەڵگەیەکی ئاوا خەمناک و ماندوو بێ ئینتیما دەکەیت، چاوەڕوانی چ لێبووردنێکی لێدەکەیت لەبەردەم ئەو عقڵییەتەی کە خاوەنی ئەنفالکردنی کوردەو ئێستاش هەر لە دوورەوە دەستی هەڕەشەکردن لەئاستی کوردا بەرزدەکاتەوەو بە دووژمنی خوداو نیشتیمانی عەرەبی دادەنێت. چاوەڕوانی چی لە ئینسانی کوردی دەکەیت بەم هەموو مەئیوسییەت و نەبوونی ئینتیماو لاموبالاتی و تووڕەبوونەیەوە لە حزبی کوردی و لە دنیا، هێزی تۆڵەکردنەوە بگۆڕێتەوە بە هێزی لێبووردن. ئەوەی هێزی تۆڵەکردنەوەی لەلایەن جولەکەو رووس و ئەمەریکاو ولاتانی ترەوە بەرامبەر ئەڵمانیا گۆڕی لە دوای جەنگی جیهانی دووهەمەوە، هیزی باوەڕکردن بوو بە ئینسان خۆی، حورمەتبەخشینەوەی مانای ئینسان بوو بە ئینسان لە کاتی زەلیلیدا، دیارە ئەو پاشخانە گەورەیەی فکر و ڕۆشنگەری و ماناکانی لێبووردن لە مێژووی کۆن و نوێی عەقڵی ئەوروپادا یاریدەدەریکی گەورەبوون بۆ ئەم ئاشبوونەوەو پێکەوە ژیانە. ئەم ئاشتبوونەوەیەش لە ڕێگەی کارکردنەوەبوو لەناو ئەو یادوەرییەدا کە دەبوو سەر لە نوێ کار لەناو ماناکانی پێکەوەژیان و حورمەتگرتنی جیاوازییەکاندا بکرێت .

ئینسانی کوردی خاوەنی یادوەرییەکی وا نییە کە بتوانێت لەسەر هەڵەکانی دوێنێ ئەمرۆ چاکبکاتەوە. دیارە ئەمە بۆ سیاسییەکی دەسەلاتداری دەرەجە یەک ڕاستە تا کارکەنارترین ئینسانی کوردی ناو کۆمەڵگاکەی من و تۆدا. دیارە هۆکاری زوو تێپەڕبوونی ڕووداوەکان و لەیەکچوونیان، نەبوونی ساتەوەختی ئارام و هەستکردن بە بوونی خۆی وەک ئینسان، لاوازی خوێندنەوەی سیاسی و گیرۆدەبوون بەدەست کۆمەڵێک مانای کۆنەوە هۆکارگەلێکن بۆ دروستنەبوونی ئەو هێزی خوێندنەوەیە لەسەر یادەوەرییەکان.

سیاسی کوردی لە ئێستادا لەتوانایدا نییە ئەم ترسەی ئینسانی کورد بگۆرێت بە دڵنیایی و هێزێکی وا کە بتوانێت وا لە ئینسانی کورد بکات دوای ئەم جەنگانە ژیان دۆستانە باوەش بە ژیاندا بکاتەوە، بەچەشنێک ژیانی خۆشبوێت کە بتوانێت وەک ئینسان حورمەتی ئینسانبوون بۆ خۆی بگەڕێنێتەوە. کاتێک کە سیاسەت وەک ڕێکخستنی کۆمەڵگەو

دڵخۆشکردنی ئینسانەکانی توانی ئەمە بکات، ئەوسا ئێمە دەتوانین قسە لەسەر گۆڕینی هیزی تۆڵەکردنەوە بکەین بۆ هێزی لێبودن بۆ کەسی بەرامبەر. بەڵام سیاسەت لە وڵاتی ئێمەدا تا ئێستا بەو ئاڕاستەیە کارناکات.
لە دەروونی هەموو ئینسانیکی کوردا، ئینسانێکی غەمگین و تەنها دانیشتووە، ئەوەی پەلی ئەم ئینسانە ڕادەکێشێتەوە بۆ ناو ژیانێکی ڕاستەقینە کە پڕبێت لە حورمەتگرتنی ژیان، تەنها کارکردنی جدییە لەناو ئەو فەرهەنگە کلتوورییە هەژارەی کە هەمانە. گۆڕینی زۆرینەی ئەو مانایانەی کە ڕۆژانە لە کۆمەڵگای کوردیدا کارییێدەکرێت، هەر لە ماناکانی حیزبی بوون و ئازایەتی و دادپەروەری و یەکسانی و ئینتیماو هەزارەها مانای تر. حیزی کوردی ناتوانێت ئەم ترسەی ناو ئینسانی کورد بقۆزێتەوەو کاری تێدابکات و بیگۆڕێت، ئەو ئەم ترسە بە جۆرێک بەکاردەهێنێت بۆ سودی خۆی کە ئەگەری مانەوەی خۆیی تێدا زیاتر بکات، ئەوەش ئەوەیە کە وایکردووە هەمیشە کۆمەڵگە چاوی لە دەستی حیزب و گرفانی ئەو بێت. دەسەڵاتداری کوردی ئەم ترسەی ناو دەروونی ئینسانی کوردی ناگۆڕێت بۆ هێزێکی وا کە ئینسانی کوردی لەمەودووا توانای بە پێوە وەستانی هەبێت لەبەردەم هەموو هەڕەشەکاندا، بەڵکە دەیگۆڕێت بەترسێکی تر کە ترسی بەجێمان و دەوڵەمەند نەبوونییەتی بە زووترین کات لە ڕێگەی حیزبەوە، بەڵام دەوڵەمەندبوونێکی چاوچنۆکانەو بەتاڵ لە هەموو ماناکانی ئینسان بوون.
هیچ کاتێک ئازادی بەبێ ئارامی ناتوانێت سەرکەوتوویێت، دیارە ئارامیش بەبێ ئازادی هیچ مانایەکی نییە. تۆ چی لە ئازادی شانزەساڵی دوای ڕاپەڕین دەکەیت بەبێ ئارامی، تۆ چی لە پاشماوەی ئەنفال، هەر لە منداڵ و بێوەژنە ڕەشپۆشەکان و پیرەپیاوەکانی دەکەیت بەبێ هەستکردن بە ئارامی؟!
وەک دیارە پایەی شانازی هەموو میللەتێکی زیندوو سەردەستە لە دنیادا، لە شانازییە کلتوورییەکانیانەوە دێت، ئەوەی کۆمەڵگەی تۆو بەشێکی گەورەی ونبوونی ئاسەواری ئەنفال و هەموو تراژیدیاکانی ناو ئینسانی کورد بەرەو ئەگەری خۆشبوونەوە ببات و وا لە ئینسانی کورد بکات لەگەڵ ژیاندا ئاشبێتەوە، تەنها دەوڵەمەندکردنییەتی لە ئاستی کلتووریدا. ئەوەی بە ڕێژەی یەکەمیش دەبێت ئەم کارە بکات، وەزارەتی ڕۆشنبیرییە. بەڵام کارەساتی گەورەی کۆمەڵگەی کوردیی، ئەوەیە هەمیشە وەزارەتی ڕۆشنبیری وەزارەتی خەڵکانی بیرۆکراتی و نەکردەو پاشکۆ خوازی حیزبی بوون، هەمیشە کلتوری وەک پاشکۆیەکی حیزب و چەند بەیتێکی فۆلکلۆریی و چەند یادیکی بێتام بینیوە. گەر تۆ کلتوور وەک پایەیەکی شانازییەکانی میللەتی خۆت سەیر نەکەیت و وەزارەتی ڕۆشنبیریش وەزارەتێکی زۆر دەوڵەمەند نەبێت و خەڵکانی کاراو ئیشکەر کاری تێدانەکەن، تۆ ناتوانیت کلتوور بکەیتە ئەو پایەی شانازییە.
کوان ئەو هەموو پاداشت و ڕێزگرتن و دنەدانەی سەدان خوێندکاری کورد بۆ توێژینەوە لەسەر ئەنفال، کە دەبوو پێش وەزارەتی پەروەردە وەزارەتی ڕۆشنبیری لە پشتی ئەو کارانەوە بوەستایە، کوا کردنی ئەنفال وەک وانەیەکی تایبەت و سەربەخۆ لە هەموو قۆناغەکانی

خوێندنی قوتابخانەکاندا، کوان ئەو هەموو دادگایکردنانەی کە ماناکانی کلتووریی و دینیی و سیاسی لە پشتییەوە وەستاوە لە بێدەنگ تێپەڕبوونی کارەساتی ئەنفالدا. کوا ئەو بەشە تایبەتەی ناو زانکۆی کوردی کە جێی دەیان توێکاری و هەڵگری هەزاران هەزار بەڵگەو دیکۆمێنت و خوێندنەوەی جیاوازە بۆ ئەنفال. کوان و کوان و هەزاران شتی تر.

کێشەکەت ئەوەیە نەخوێندەوارترین توێژاڵی ناو کۆمەڵگەی کوردی سیاسییە کوردەکانن، جگە لەچەند بابەتێکی دەستە دەی ئایدۆلۆژی و هەندێک هوتافات و نەڕەنەڕکردن و پەخشانهۆنینەوە شتێکی تریان نییە کە بخرێتە سەر زەخیرەی خوێندنەوەیان، ڕەنگە لە دوای ڕۆمانی "دایک"ی سی ساڵ لەوەوبەری بە کوردی کراوی مەکسیم گۆرکی هیچیان یەک ڕۆمانی دنیایی و کوردیان لەسەردەمی شاخەوە نەخوێندبێتەوە، کەسیشیان توانای هیچ خوێندنەوەیەکیان بۆ کتێبێک و فلمێک و کارێکی هونەری نییە، وەک بەوەی سیاسەت پشت بە پایە کلتوورییەکان نەبەستێت.

ئایا دەبێت ڕۆشنبیری جدی چەند بەرپرسیاربێت لە بێدەنگبوونی لەبەرامبەر ئەنفالدا، چەند بەرپرسیاربێت لەگۆڕینی هێزی تۆڵەکردنەوە بۆ هێزێکی تۆلێرانس.

دیارە ڕۆشنبیری کوردیش بەدەر نییە لەو بەرپرسیارییەتە، بەڵام ئایا کێ لە کۆمەڵگای کوردی تۆدا وەک ڕۆشنیر سەیردەکرێت لای دەسەڵاتداری کوردی و گوێ لە ڕەخنەو پێشنیارەکانی دەگیرێت. کێن ئەوانەی ڕەخنەی جدی دەگرن وحیزبی کوردی وەک دوژمن سەیریان دەکات و ڕاپێچی دادگاکانیان دەکات و بەو یاسایانە حوکمیان دەدات کە بەعس دایڕشتوون، ئەمانە هەمووی کێشەی گەورەن. بەڵام ئایا چەند دەسەڵاتداری کوردی لە ڕەخنەی ڕۆشنبیری کوردی دەترسێت و دەسڵەمێتەوە، تا ئێستا چەند وەزیر و گزیر و ئەندام پەرلەمان، وازی هێناو دەستیکێشایەوە لەبەر ئەو هەموو نەکردەیی و فەزیحانەی کە دەردەکەون. کێن ئەو ڕۆشنبیرە حیزبیانەی کە پردی نیفاق و درۆن لە نێوان حیزب و دەسەڵات و جەماوەردا؟

لە وڵاتیکی پێشکەوتوودا دەسەڵاتی ڕۆژنامەنووسێک یەکسانە بەدەسەڵاتی سەرۆک وەزیرانێک، چونکە ڕۆژنامەنووسێک دەتوانێت وا لە سەرۆک وەزیرانێک بکات وازبێنێت، یاخود حوکمەتەکەی هەڵبوەشێنێتەوە، تۆ کوا خاوەنی کلتورێکی وایت، کوا ئەو ئاستی تێگەیشتن و حورمەتگرتنە لە دنیای کوردیدا هەیە. چ دەسەڵاتدارێکی کوردی لە سومعەی سیاسی خۆی دەترسێت، کام دەسەڵاتداری سیاسی تۆ لە ڕێگەی سندوقی دەنگدان و هەڵبژاردنەوە بەهۆی ئەو هەموو مژدەو کارانەوە هاتۆتە سەر حوکم کە سۆزی داوە بە ئینسانی کوردی تا بۆی بهێنێتەدی، کوا تۆ خاوەنی کلتورێکی سیاسی وایت، تا هەموو ئینسانیک هەقی قسەکردنی هەبێت وهەمووانیش یەکسانبن لەبەردەم یاسادا.

پرسیار: ئایا ئەدەبی کوردی بە تەعریفە جیاوازەکانی ئێوەوە بۆ ئەدەب چەند بەرپرسیارە لەبەردەم بیرنەکردنەوە لە ئەنفال؟

هیوا قادر: ئەدەب بەرپرسیار نییە لەبەردەم باسنەکردنی ئەنفالدا، بەڵکە ئەوە نەبوونی داهێنانە لە ناو ئەدەبی کوردیدا کە نەیتوانیوە خاوەنی چەندان بەرهەمی داهێنەرانەبێت لەسەر ئەنفال.
ئەگەر ئێمە وەزیفەی نووسەری کورد سنووربەندبکەین تەنها بۆ بەزۆر نووسین و پێویستی نووسین لەسەر ئەنفال، لەبەر شوناسی کوردبوونی خۆی. هەڵەیەکی گەورەدەکەین، وابزانم هەر ئەم تێڕوانینەش بۆ ئەدەب بۆتە هۆی ئەوەی کە چەند نووسینی کاڵ و کرچ و ناشیرین ببینین لەسەر ئەنفال و تراژیدیاکانی تری دنیای کوردی. نووسەربوون چیتر پێژمەرگایەتی نییە، یاخود سەربازیکردن نییە لەناو لەشکری دەوڵەتیکی دیاریکراودا، کە بە فەرمان کاربکات یاخود وەک هەڵوێستکی نیشتیمانی دەبێت بە نووسینەکانی نیشتیمانیی بوونی خۆی پیشانبدات. نووسەربوون ئازادی هەڵبژاردن و خەیاڵی نووسینە، چیتر سەردەمی ئەو درۆیانە نەماوەو کەسیش باوەڕیان پێناکات کە بەناوی ئیلتیزامەوە لەناو ئایدۆلۆژیای حیزبەوە گواسترابوونەوە بۆ ناو ئەدەب، چوونکە نووسەربوون زۆر کاری گەورەتر و دنیایی ترە وەک لەوەی بەدەست ئەو مانا لۆکاڵیانەوە گیربخوات کە بەناوی هەڵوێستەوە ئەدەب گرگڕ بخاتەوە ناو ماڵی حیزبەوە.
دیارە مەبەستم ئەوە نییە کە نووسەری کورد نابێت بۆ ئەنفال و تراژیدیاکانی بنووسێت، وە مەبەستی ئەوەشم نییە کەس لە هەرچ ئاستێکدابیت گوزارشت لە ئەنفال و تراژیدیاکانی کوردی نەکات، دیارە هەموو کەس ئازادە چۆن دەنووسێت و چۆن گوزارشت لەم حاڵەتانە دەکات. نا، بەڵکە پێوەری نووسینی سەرکەوتوو لای من لەسەر ئەنفال، پێوەرێکە لەسەر داهێنان وەستاوە، تۆ نووسەرێکی داهێنەر نەبیت و نەتوانیت بەرهەمێکی زیندوو داهێنەرانە بخولقێنێت، چ پێویست ناکات لەسەر ئەنفال و هەڵەبجە بنووسیت. تۆ کە لەسەر ئەنفالت نەنووسی ئیتر نیشانەی ئەوە نییە تۆ نووسەرێکی خراپیت و کوردێکی باش نیت، بەڵکە کاتێک کە تۆ لەسەر ئەنفال و تراژیدیاکانی تری کورد دەنووسیت تەنها کوردبوونی تۆ بەس نییە بۆ ئەوەی بەرهەمێکی مەزن بنووسیت، بەڵکە گەر تۆ داهێنەرنەبیت ناتوانیت نووسینێک بهێنیتەبەرهەم کە شایستەی تراژیدیایەی ئاوا گەورەبێت. ئاشکراشە ئێمە لەچەند دانە بەرهەمێکی کەمی داهێنەرانە هیچی ترمان نییە لەسەر ئەنفال کە هیچ نەبێت تا دەیان ساڵی تر بەکەڵکی خوێندنەوەبێن.
ئەم تراژیدیا گەورانەی کە بەسەر میللەتاندا دێن وەک نموونەی ئەنفال، تراژیدیای هەموو نەوەکانی دواتریشە، نەک تەنها ئەو نەوانەی کە تیایدا ژیاون بەڵکە ئەوانەی کە سبەینێیەک یەک لە دوای یەک دێن و بە چاوی جیاواز و مانای جیاوازەوە دەیخوێننەوەو قسەی لەسەر دەکەن، وەک چۆن تا ئێستا هۆلۆکۆست کەرەستەیەکی هەمیشەیی کاری هونەری و ئەدەبییە، نەک تەنها بۆ خەڵکی جولەکە بەڵکە بۆ هەموو مرۆڤایەتی. بێگومان ئەنفالیش دەبێت هەر وابێت، بەڵام دەبێت ئەو جیاوازییە لەنێوان ئەم دوو کارەساتەدا بکەین، هۆلکۆست دوای ئەوەی بوو بە هۆشیارییەکی کلتووری و دنیایی ئەوسا بوو بە خاوەنی زیندووییەک بۆ بەرهەمهێنانی هەموو ئەو کارە سەرکەوتووانە. تەنانەت تا ئەوڕادەیە کە لە فلمێکی وەک "**ژیان**

جوانە"ی "ڕۆبێرتۆ بێنینی"دا دەبینین ئەم کارەساتە بە شێوەیەکی کۆمیدی گوزارشتی لێدەکرێت.
من پێموایە گرنگترین کار لەسەر ئەم وەچەیەی ئێستا لەسەر ئەنفال بەتایبەتی توێژی ڕۆشنبیرانی، کۆکردنەوە و بەدیکۆمێنتکردنی هەموو ئەو شتانەن کە پەیوەندی بەو ئینسانانەوەبووە کە ئەنفالکراون. کە ئەمە هەنگاوی یەکەمە بۆ کردنی ئەنفال بۆ هۆشیارییەکی کلتووری و سیاسی.
بۆ نموونە کەسیکی وەک "ئەدۆرنۆ" سەبارەت بە هۆلۆکۆست دەڵێت: "پێویست ناکات هیچ شیعرێک دوای هۆلۆکۆست بنووسرێت"، ئەم ووتەیەی ئەدۆرنۆ لەو گۆشەنیگایەوە دێت کە ئیتر شیعر بەفریای باسکردن و گێڕانەوەی ئەو بەسەرهاتە ناکەوێت و ئەم تراژیدیایە خۆی لە شیعر مەزنترە. کەچی "ئیمری کیرتز"ی جولەکە کە خەڵاتی نۆبڵی 2002ی وەرگرت، دەڵێت: " من هەرچی بنووسم هەر باسی هۆلۆکۆست دەکەم و فریاش ناکەوم لە ژیانمدا هەموو شتێکی لەسەر بڵێم".
لەبەر ئەوە ڕای زۆر جیاواز هەیە لەسەر ئەو تراژیدیا گەورانەی کە بەسەر میللەتاندا دێن، ئەنفالیش بەدەر نییە لەو سەرنجە جیاوازانە لە ناو ئەدەبدا، کە هەمیشە کەرەستەیەکە دەکرێت لە زۆر ڕووی جیاواز و لە زۆر سەردەمی جیاوازی تردا قسەی لەسەربکرێت.
بەڵام گلەییکردنی ئێمە لەسەر کەمنووسین لەسەر ئەنفال بە زمانی کوردی لە ئەدەبدا، گلەییەکی تا ڕادەیەک ڕۆمانسیانەیە، چونکە دەبێت بزانیت ئێمە خاوەنی چەند قەڵەمی داهێنەرانەی کوردین تا ئەم داوایە ڕووبەڕووی نووسەرانی کورد بکەینەوە. بەڵام بۆ ئەوەی لە ئێستادا خۆمان لە گلەیی کوشندەی نووسەرانی وەچەکانی داهاتوو ڕزگاربکەین، کۆکردنەوەی هەموو دۆکۆمێنتەکانە لەسەر ئەنفال. کێ دەڵێت وەک چۆن "تۆلستۆی" ڕۆمانی جەنگ و ئاشتی لەسەر دۆکۆمێنتەکانی ڕابردووی ناو ڕووسیا نووسی، ئاواش سبەینێیەک چەندەها نووسەرو هونەرمەندی داهێنەری کورد کار لەسەر ئەو دۆکمێنتانە ناکەن کە دەبێت لە ئێستادا کۆبکرێنەوە.
بیرکردنەوە لە ئەنفال، تەنها لەڕێی بیرکردنەوەی ئەدەبیی و هونەرییەوە ناکرێت، بەڵکە ئەمە بیرکردنەوەیەکی ویژدانیانەی ناو هەناوی کۆمەڵگەیەکە کە دەبێت زۆرینە بەشداربن تێیدا، واتا دروستکردنی ئەم بیرکردنەوەیە زۆر هەمەلایەنە، واتا دروستکردنی هۆشیارییەکی گشتی لە هەموو لایەنەکانی ژیاندا، کە سیاسەت بەدەرەجەی یەکەم کاری نەخشەکێشانی هەیە بۆ دروستکردنی ئەم هۆشیارییە، هەر لە بەشداریکردنی ئەنفال لە بەرنامەکانی پەروەردەو ڕۆشنبیریی و کۆمەڵایەتی و دینیەوە تا دەگاتە هەموو ئەو بۆنانەی کە بۆ یادهێنانەوەی ئەم تراژیدیایە پێویستن، ئەوکات دەکرێت ئەدەبیش وەک کایەیەکی ڕۆشنبیری ناو کۆمەڵگا بەشێک بێت لەو هوشیارییە نەک هەمووی.

یەنیوەری 2007